

Stanisław Majewski

"Realia i perspektywy reform oświatowych", pod. red. A. Bogaja, Warszawa 1997 : [recenzja]

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 12, 267-273

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Realia i perspektywy reform oświatowych, pod red. A. Bogaja,
Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 1997

W okresie trwających nadal przemian ekonomicznych, społecznych, oświatowo-kulturalnych w Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowujących nasz kraj do integracji ze strukturami europejskimi, można zaobserwować rosnące zainteresowanie świata nauki kierunkami i tempem transformacji ustrojowej oraz dążenie do wspomagania instytucji odpowiedzialnych i stymulujących proces integracji z Unią Europejską. Jest to także widoczne na niwie edukacyjnej. Na przestrzeni ostatnich lat ukazał się bowiem cały szereg prac i raportów naukowych, nie tylko opisujących system oświaty współczesnej Polski, ale także podejmujących próby jego rzetelnej diagnozy, oceny oraz kierunków zmian w perspektywie XXI wieku. Szczególny dorobek na tym polu ma Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie, a potwierdzeniem tego jest choćby recenzowana przeze mnie praca pod redakcją A. Bogaja. Problematyka w niej poruszana jest nad wyraz aktualna. W pełni należy zgodzić się z opiniami wyrażonymi we wstępie do omawianej pracy, że społeczeństwo polskie jest żywo zainteresowane problemami integracji Polski z Europą. Szczególnie dotyczy to środowisk naukowych i nauczycielskich, które dobrze zdają sobie sprawę z kondycji polskiej oświaty i stanu nauczycielskiego, znają dystans dzielący nas do wysoko rozwiniętych państw europejskich w takich wskaźnikach skolaryzacji, jak: procent młodzieży w szkołach średnich ogólnokształcących czy na studiach wyższych. Dostrzegają też liczne bariery w zwiększeniu tempa likwidowania zaległości oświatowych.

Jednakże szersza opinia społeczna nie zawsze potrafi ocenić istotę, kierunki i uwarunkowania reformy systemu edukacji. A. Bogaj wymienia dwie główne przyczyny takiego stanu. Pierwsza jest taka, że wszystkie próby reformy systemu edukacji podejmowane w latach dziewięćdziesiątych „nie odwołują się do jakiegoś całościowego i konsekwentnie realizowanego programu przekształcania edukacji i dostosowywania jej do zmieniających się warunków gospodarczych, społecznych i kulturowych – programu, który określałby wspólne dla wszystkich elementów systemu edukacji założenia, cele i warunki reformy, a także odwoływał się do określonych priorytetów polityki społecznej państwa. Priorytety te są wciąż, mimo upływu czasu, niezbyt czytelne, zmieniają się wraz z kolejnymi ekipami administracji rządowej i oświatowej”. Drugą tego przyczyną jest fakt, że kolejne koncepcje i zamierzenia reformatorskie nie były

przedmiotem szerokich konsultacji społecznych w różnych środowiskach. Wśród innych przyczyn autor wymienia też brak kontynuacji dorobku kolejnych ekip rządzących, co niewątpliwie opóźnia reformę i powoduje jej nikłe efekty.

Wobec zarysowanych problemów reformy i stanu świadomości społecznej, co do jej kierunków i wyników, jasno rysuje się znaczenie recenzowanego tu tomu. Zaslugą redaktora jest niewątpliwie to, że do rozważań wokół najbardziej istotnych problemów polskiej edukacji udało mu się zgromadzić wybitnych znawców – przedstawicieli różnych dziedzin i subdyscyplin pedagogiki. Praca składa się z pięciu rozdziałów, w których kolejno omówione zostały następujące problemy: skuteczność reform szkolnych, stan i perspektywy edukacji nauczycielskiej, kształcenie przedszkolne i wczesnoszkolne, modele kształcenia ogólnego, kształcenie zawodowe w warunkach gospodarki rynkowej. W rozdziale pierwszym zgromadzono siedem dogłębnie opracowanych rozpraw naukowych. W pierwszej Z. Kwieciński przedstawił dylematy reform edukacyjnych w sytuacji gwałtownej zmiany ich kontekstu społecznego i kulturowego. Autor przypomina, że Polska jest nadal państwem o niskiej skolaryzacji na poziomie szkolnictwa średniego i wyższego oraz o małej dynamice wzrostu stóp skolaryzacji. Przypomina też uniwersalne, niezależne od zmian na polskiej scenie politycznej, kierunki zmian ustrojowych zawarte w takich ideach i hasłach, jak: demokracja, gospodarka rynkowa, pluralizm polityczny i kulturowy, otwarcie na świat zachodni, przyspieszony przepływ wzorców kulturowych i cywilizacyjnych, w tym postmodernizmu w kulturze poliparadygmatyczności w naukach społecznych. Te zmiany są szansą i wyzwaniem dla edukacji, ale mogą stanowić także jej zagrożenia. Różna jest jakość ofert oświatowych, niepokoić może elitarność niektórych szkół prywatnych, wytwarza się rynek szarej strefy w dystrybucji usług edukacyjnych itp. Są to tylko niektóre problemy rzeczywistości oświatowej pokazane przez Z. Kwiecińskiego w rozlicznych uwarunkowaniach i uwikłaniach życia społecznego.

Drugi artykuł L. Witkowskiego wprowadza czytelnika w bogatą i trudną problematykę poszukiwań metodologicznych przesłanek reformy edukacji.

W kolejnej rozprawie T. Lewowicki podejmuje temat polityki oświatowej państwa. Autor stawia pytanie, jaki powinien być jej zakres i które obszary funkcjonowania systemu edukacyjnego powinny jej podlegać. Oczywiście nie może być powrotu do kanonów polityki państwa realnego socjalizmu, co najwyżej polityka ta może być postrzegana jako „upiór przeszłości”, przestroga dla państwa opartego na zasadach samorządności, autonomii szkoły i decentralizacji w zarządzaniu oświatą. Zgodzimy się jednak na określenie strategii poczynań oświatowych, czyli idei, założeń i celów. Polityka oświatowa wyznaczyć powinna warunki funkcjonowania oświaty, wskazywać drogi osiągnięcia

założonych celów, definiować zakresy praw i obowiązków państwa, instytucji i organizacji oraz obywateli. Takie wymiary polityki oświatowej mogą, zdaniem T. Lewowickiego, odegrać pozytywną rolę w kreowaniu wizji i realnego modelu lepszej edukacji.

Przemiany ekonomiczne w Polsce ostatnich lat sprowadzają się w gruncie rzeczy do podporządkowania gospodarki prawom rynku ze wszystkimi pozytywnymi i negatywnymi skutkami tej strategii. Ujawniły one ścisły związek między potrzebami rynku pracy a sferą edukacji. Te złożone problemy omawia w recenzowanej pracy S. M. Kwiatkowski. Warto przytoczyć niektóre stwierdzenia autora, obalające funkcjonujące w opinii społecznej poglądy, jak np. problem statusu absolwentów różnych typów szkół. Badania wykazały, że największe odsetki bezrobotnych występują w grupie absolwentów szkół podstawowych i liceów ogólnokształcących. Największe szanse na znalezienie pracy mają natomiast absolwenci szkół wyższych i, wbrew panującym opiniom, absolwenci zasadniczych szkół zawodowych. Autor prezentuje także zmiany strukturalne i programowe w systemie edukacji: ewolucję szkolnictwa zawodowego, rozwój liceów ogólnokształcących i szkół policealnych, powstawanie nowych szkół wyższych, zwłaszcza prywatnych, nową klasyfikację zawodów i specjalności szkolnictwa zawodowego.

Kolejnym cennym materiałem jest artykuł W. Rabczuka poświęcony analizie raportu J. Delorsa i strategicznym celom edukacji w świetle *Białej Księgi Unii Europejskiej*. Według niego w tych dokumentach widać pewną historyczną ciągłość w dążeniach edukacyjnych współczesnego świata. Warto przypomnieć osiągnięcia minionych lat, klasyczne już dzisiaj, ale ciągle aktualne raporty, jak np. raport E. Faurera, a we współczesności stawianie np. na edukację ustawiczną, edukację przez całe życie. Autor przypomina cztery filary edukacji ustawicznej: uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby być.

Z artykułem W. Rabczuka logicznie wiążą się dwie kolejne rozprawy: M. Szymańskiego na temat hierarchii wartości współczesnej młodzieży polskiej oraz A. Bogaja przedstawiającego polski system edukacyjny na tle porównawczym. Autor drugiego artykułu analizuje zarówno podobieństwa, jak i różnice między polskim systemem edukacyjnym a systemami rozwiniętych państw, głównie europejskich. Pokazuje dystans dzielący nas od najlepszych państw w takich choćby dziedzinach, jak: poziom wydatków na naukę i oświatę, wskaźniki skolaryzacji na szczeblu szkolnictwa średniego ogólnokształcącego i wyższego. Widać tu ogromne zapóźnienia Polski, ale też obiecujące zmiany w latach 1990–1996, takie jak: spadek współczynnika skolaryzacji w zasadniczym szkolnictwie zawodowym, wzrost tegoż współczynnika w szkolnictwie średnim maturalnym i pomaturalnym.

Pierwszą część książki kończy syntetyczna rozprawa Cz. Kupisiewicza, który kreśli wizję szkoły przyszłości. Autor przypomina obszary krytyki szkoły, założenia i wizję szkoły przyszłości, warunki jej urzeczywistnienia i ukazuje niebezpieczeństwa, jakie mogą wystąpić podczas realizacji tej wizji. Podsumowując swe rozważania, Cz. Kupisiewicz przypomina, że szkoła przyszłości musi się opierać na wartościach i zasadach stabilnych i uznawanych przez całe społeczeństwo. Do takich zalicza: słuźenie prawdzie, poszanowanie wartości ogólnoludzkich, tolerancję, możliwość swobodnej wymiany myśli i idei oraz postępowania zgodnego z własnymi poglądami. Taka szkoła i realizowana w niej edukacja ma szanse być narodowym priorytetem.

Druga część recenzowanej książki poświęcona jest aktualnym problemom edukacji nauczycielskiej i składa się z dwóch cennych rozpraw: R. Pachocińskiego na temat teleologicznych podstaw kształcenia nauczycieli w krajach Unii Europejskiej i H. Kwiatkowskiej o współczesnych kierunkach przemian w kształceniu nauczycieli. R. Pachociński dogłębnie analizuje współczesną literaturę oświatową na temat kształcenia i przygotowania nauczycieli do pracy zawodowej, prezentując różne spojrzenia na ten temat. Dochodzi do wniosku, że nie ma jednej filozofii edukacji nauczycielskiej. Słusznie zauważa, że wszelkie reformy kształcenia nauczycieli należy widzieć w kontekstach reform całego systemu edukacyjnego i uwzględniać w nich szereg elementów stanowiących pewną całość, na którą składają się: kształcenie wstępne, wprowadzenie do zawodu, doksztalcanie i doskonalenie w toku pracy, podwyższanie kwalifikacji i zdobywanie stopni naukowych. Autor konstatuje, że w ramach Unii Europejskiej można zauważyć już kilka wspólnych tendencji dotyczących edukacji nauczycielskiej. Należą do nich: przekazywanie pogłębionej wiedzy w zakresie specjalizacji zawodowej i pedagogiki, zwiększenie odpowiedzialności wynikającej z autonomicznej działalności, udziału w realizacji ekonomicznych i społecznych celów państwa, poszerzanie współpracy z partnerami w szkole i środowisku.

W ścisłym związku z tematyką poruszaną przez R. Pachocińskiego pozostają rozważania H. Kwiatkowskiej. Autorka przedstawia problemy edukacji nauczycielskiej, wynikające ze zmienności kulturowej współczesnego świata. Stawia pytania o nowe obszary eksploracji w programowaniu kształcenia nauczycieli i daje liczne odpowiedzi z punktu widzenia naukowców reprezentujących różne nauki społeczne. Artykuł H. Kwiatkowskiej przeciwstawia się konwencjonalnemu ujmowaniu profesji nauczycielskiej, z pewnością pobudzi więc do refleksji zarówno twórców programów kształcenia, jak również nauczycieli akademickich realizujących owe programy w szkołach kształcących przyszłych nauczycieli.

Trzeci rozdział recenzowanej pracy poświęcony został problematyce edukacji wczesnoszkolnej. Otwiera go artykuł S. Guz dotyczący wychowania przedszkolnego w wybranych krajach wysoko rozwiniętych. Starannie zebrany materiał statystyczny, a także analiza wychowania przedszkolnego w Szwajcarii, Szwecji, Francji, Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, pozwala autorce na bardziej wszechstronne ukazanie stanu wychowania przedszkolnego w Polsce. Okazuje się, że pod względem stopnia objęcia dzieci wychowaniem przedszkolnym zajmujemy odległe miejsce w świecie. Wprawdzie odpowiedzialność za organizację i prowadzenie tych placówek spada w większości krajów na władze lokalne i samorządowe, ale państwa wysoko rozwinięte nie wycofują się całkowicie ze wspierania rozwoju przedszkoli ze środków budżetu oświatowego. Powszechne uznanie wychowania przedszkolnego za integralny element systemu edukacji i jego ścisły związek z edukacją wczesnoszkolną, a także sygnalizowane przez autorkę docenienie znaczenia przedszkola przez rodziców winno skłonić władze oświatowe Rzeczypospolitej Polskiej do zwiększenia pomocy państwa dla edukacji przedszkolnej.

Naturalnym przedłużeniem rozważań S. Guz są syntetyczne myśli zawarte w kolejnych artykułach Cz. Kupisiewicza i M. Cackowskiej poświęcone tendencjom rozwojowym edukacji wczesnoszkolnej w świecie, aktualnym także dla Polski w okresie dyskusji nad przedstawioną przez MEN koncepcją reformy oświaty.

Dylematom przebudowy kanonu kształcenia ogólnego poświęcono czwarty rozdział omawianej książki. Zawiera on dwie cenne rozprawy: Cz. Kupisiewicza, który dokonał bardzo precyzyjnego porównania kierunków i dylematów przebudowy kanonu wykształcenia ogólnego oraz A. Bogaja na temat przemian modelu wykształcenia ogólnego w Polsce. Ostatni z wymienionych autorów jako jeden z pierwszych podjął próbę pokazania zmian celów i treści kształcenia ogólnego na przestrzeni czterech okresów najnowszej historii Polski: czasów II Rzeczypospolitej, lat II wojny światowej, okresu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i ostatnich lat transformacji ustrojowej. Udało mu się pokazać wpływ uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i politycznych na przemiany modelu kształcenia ogólnego i wyodrębnić pewne etapy tych przemian w XX wieku. Obok wartości historycznych rozprawa ta może być przydatna twórcom współczesnej koncepcji kształcenia ogólnego, gdyż jest swoistym zapisem sukcesów i błędów kolejnych reform edukacyjnych II Rzeczypospolitej, Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i III Rzeczypospolitej. Jej lektura skłania także do osobistych refleksji kilku pokoleń Polaków, kształconych w szkołach ogólnokształcących, realizujących zróżnicowane cele i treści kształcenia. Wydaje mi się, że może być również inspiracją do dalszych badań nad kształtem i przemianami polskiej szkoły ogólnokształcącej w XX wieku.

Ostatni rozdział książki poświęcony został problemom szkolnictwa zawodowego. W jego skład wchodzi trzy rozprawy znanych specjalistów tej problematyki: S. Kaczora, S. Kwiatkowskiego i R. Piwowarskiego, które w sumie tworzą logiczną całość. Pierwszy z autorów zajął się kształceniem zawodowców w krajach rozwiniętych, drugi skoncentrował się na przemianach celów i treści kształcenia, trzeci z nich omówił niektóre tendencje zmian strukturalnych w szkolnictwie zawodowym. Lektura tych rozpraw prowadzi z jednej strony do wniosku, że szkolnictwo zawodowe stało się najbardziej czułe na przemiany ekonomiczne lat 1989–1998, wszelkie zaś zahamowania i niekonsekwencje w jego reformowaniu i dostosowywaniu do realiów gospodarki rynkowej rzutują na kondycję całego systemu edukacyjnego w Polsce. Z drugiej jednak strony, nie może być ono traktowane jako oddzielny problem wyizolowany z kontekstu strategii przyjętych dla przeobrażeń całego systemu edukacyjnego. Tak też traktują złożoną problematykę przemian szkolnictwa zawodowego wszyscy wymienieni autorzy.

Recenzowana praca, bogata pod względem treści, jak widać ze skrótowego zasygnalizowania poruszanej problematyki, skłania do wielu refleksji ogólnej natury. Jej lektura jest trudna, gdyż problemy polskiego systemu edukacyjnego przedstawione tu zostały w kategoriach otwartych, często nie mających ostatecznej weryfikacji i oceny. Wielce skomplikowana i dyskusyjna filozofia zmian kulturowych współczesnego świata sytuuje jednak edukację na czołowym miejscu w szeregu czynników wpływających na kształtowanie człowieka teraźniejszości i przyszłości. Uświadamia nam, że stajemy się społeczeństwem otwartym na wszystkie niepokoje i zagrożenia świata współczesnego.

Autorzy wszystkich bez wyjątku rozpraw zawartych w omawianej publikacji odwołują się do prądów myślowych autorów europejskich i pozaeuropejskich, wyrażanych niejednokrotnie w pracach teoretycznych z kręgu: filozofii, socjologii, psychologii, historii wychowania, pedagogiki itp. Jest to chyba jedna z nielicznych prac, w których redaktorowi udało się zgromadzić najwybitniejszych w Polsce znawców problematyki reform edukacyjnych, znanych z szeregu prac na temat funkcjonowania współczesnych systemów oświatowych. Ma to znaczenie dla uwiarygodnienia prezentowanych w pracy stanowisk dotyczących tak realiów, jak i perspektyw reform edukacyjnych w Polsce. Poruszone zostały prawie wszystkie aspekty i problemy reform systemu oświaty, od wychowania przedszkolnego poczynając, na szkolnictwie średnim kończąc. Nie zabrakło także prezentacji dylematów i uwarunkowań tych reform, co znalazło szczególne odbicie w rozprawach Z. Kwiecińskiego, L. Witkowskiego, T. Lewowickiego, Cz. Kupisiewicza, H. Kwiatkowskiej i A. Bogaja. Osobiście uważam, że można było pokusić się także o analizę przemian szkolnictwa wyższego,

choć zdają sobie sprawę ze specyfiki i w pewnym sensie odrębności tej problematyki od poruszanej w prezentowanej książce.

Warto zwrócić uwagę na przydatność recenzowanej pracy na dość już zróżnicowanym rynku wydawniczym. Myślę, że powinna ona zainteresować twórców koncepcji reformy oświatowej, przedstawicieli centralnych i terenowych organów administracji oświatowej oraz doradztwa pedagogicznego, zwłaszcza teraz, kiedy prowadzone są liczne szkolenia nauczycieli w szkołach na temat założeń reformy. Dostrzegam ogromną przydatność recenzowanej pracy jako lektury dla studentów studiów dziennych i zaocznych kierunków pedagogicznych, których programy uwzględniają problemy funkcjonowania współczesnych systemów edukacyjnych.

Stanisław Majewski